

ЎЗБЕКИСТОН ТУРКИЯ МУНОСАБАТЛАРИ ЭВОЛЮЦИЯСИ МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА

Абдухафизов Абдулазиз Фирдавсович

Ориентал университети

Магистратура 1 босқич талабаси

Телефон:977140200_

Аннотация: Ушбу мақолада Ўзбекистон республикаси мустақилликга эришгандан сўнг Туркия ва Ўзбекистон давлатлари муносабатлари ривожланиш босқичлари келтириб ўтилган .

Калит сўзлар: Алоқаларнинг совуқлашиши, Андижон воқеаларидан сўнг Ўзбекистон Туркия муносабатлари, Икки давлатнинг ярашуви.

Мустақиллик даврида Ўзбекистон Туркия муносабатлари

80 йиллар охири, 90 йиллар бошига келганда Совет Иттифоқининг парчаланиши аниқ бўлиб қолди. 1991 йил 19,20 август кунлари Москвада ҳарбий тўнтариш содир бўлди. Шундай бир чигал вазиятда Марказий Осиё Республикалари бирин кетин ўз мустақиллигини эълон қилди.

1991 йил 31 август куни Ўзбекистон мустақиллигини эълон қилиб, ўз суверенитетини қўлга киритди. Ўзбекистоннинг мустақиллигини биринчи бўлиб Туркия тан олди.

1991 йилда Ўзбекистон Компартияси тугатилиб, унинг ўрнига Ўзбекистон Халқ демократик партияси ташкил этилди. Ўша йилнинг 29 декабрь куни Ўзбекистонда президентлик сайлови бўлиб ўтди. Унда Ўзбекистон Халқ демократик партияси номидан Ислом Каримов, Эрк партияси номидан Муҳаммад Солиҳ иштирок этди. Биринчи президентлик сайловида Ислом Каримов 86 фоиз овоз билан ғалаба қозонди.

Ўзбекистон дастлаб ўз мустақиллигини биринчи бўлиб тан олган Туркия билан жадал суратда ҳамкорлик алоқаларини йўлга қўйди. Ўзбекистон раҳбарияти Туркия давлат тузилишининг дунёвий модели ва бозор иқтисодиётига дарҳол қизиқиш билдирди. Биринчи Президент Ислом Каримов 1991 йил 16 декабрь куни Туркияга расмий ташриф билан борди. Ташриф чоғида Ўзбекистон Республикаси билан Туркия Республикаси ўртасида давлатлараро муносабатларнинг асослари ва мақсадлари тўғрисида ҳамкорлик шартномалари имзоланди. Бу шартномада икки давлат ўртасидаги маънавий ҳамда руҳий яқинлик таъкидланди. Бундан ташқари иқтисодий ва савдо соҳасида ҳамкорлик, маданият, фан, таълим соғлиқни сақлаш, спорт, туризм ва бошқа соҳалар бўйича битимлар имзоланди. Шундан кейин Ўзбекистонда турк мактаблари очилиб, турк бизнеси йўлга қўйилди. Ўзбекистонлик талабалар Туркиядаги университетларда ўқиш имкониятига эга бўлди.

Ислом Каримов Туркияга биринчи ташрифи чоғида шундай деган эди: "Туркия бизни кўллаб-қувватласа, ўзбекларни ҳеч ким бўйсундира олмайди... Отатурк тамойиллари биз Ўзбекистонда яратмоқчи бўлган ислохотларга тўғри келади. Умид қиламанки, Марказий Осиё давлатлари Туркия йўлидан боради. Мен туркий халқлар бирлигини ёқлайман. Бу бирликни амалга ошириш керак".

1992 йилда икки давлат ўртасидаги муносабатлар янги босқичга кўтарилди. Бунда ўша йили Туркия Бош вазири Сулаймон Демирел Ўзбекистонга ташрифи катта рўл ўйнади. Туркларнинг "Интернет", "Ўзтурк", "Ўзюксал", "Доғу илаг", "Язекс", "Бурсель" ва бошқа фирмалари Ўзбекистонда кенг фаолият кўрсата бошлади.

1993 йилнинг апрель ойида Туркия Президенти Тургут Ўзал расмий ташриф билан Ўзбекистонга келди. Бу ташриф икки қардош давлат учун самарали бўлди. "Даромад ва мол-мулкка икки томонлама солиқ солмаслик тўғрисида", "Терроризм, гайриқонуний қурол ва гиёҳванд моддалар тарқалишига қарши кураш тўғрисида" битимлар ва бошқа ҳужжатлар имзоланди. Ўша йили Ўзбекистонга 240 миллион доллар миқдорида турли товарлар келтирилди.

1998 йилнинг октябрь ойида Ислом Каримов Туркияда 1919-1923 йиллардаги Мустақиллик урушидаги ғалабанинг 75 йиллигига бағишланган байрамда қатнашди.

Алоқаларнинг совуқлашиши.

1993 йилнинг охирига келиб Ўзбекистон-Туркия ўртасидаги муносабатларга "кўз тегди". Икки давлат орасида сиёсий зиддиятлар юзага келди. Хусусан, Туркия ўзбек муҳолифатининг асосий вакили Муҳаммад Солиҳга бошпана берди. Бироқ шунга қарамай 90 йилларнинг охиригача муносабатлар бир текисда кетаётган эди. Ҳатто, Ўзбекистон Коллектив хавфсизлик шартномаси ташкилоти (КХШТ)дан чиқиб, Туркия Республикаси билан ҳарбий ҳамкорликни йўлга қўя бошлади.

1999 йилда Ўзбекистонда террористик хуружлар бўлиб ўтди. Шундан сўнг Ўзбекистон ҳукумати баъзи шахсларга нисбатан қидирув эълон қилди. Бу шахсларнинг аксари Туркияда эди. Ўзбекистон Туркия ҳукуматидан бу шахсларни беришни сўради. Лекин Туркия Инсон ҳуқуқлари бўйича Европа конвенциясидан келиб чиқиб бу инсонларни беролмади. Чунки Туркия узоқ муддатдан бери Европа Иттифоқига аъзо бўлиш учун жадал суратда ҳаракат қилаётган эди. Агар Туркия Ўзбекистон сўраган инсонларни берганида, айрим мамлакатларнинг нафратига учраши мумкин эди. Шундан сўнг Ўзбекистон ҳукумати Анқарани унинг ички ишларига аралашишда ва қонуний бўлмаган муҳолифатни кўллаб-қувватлашда айблай бошлади. 2000 йилда Ўзбекистон Туркиядаги элчисини чақириб олди. Шундан сўнг Ўзбекистондаги турк бизнесига босимлар бошланиб кетди. 2001 йилда мамлакатдаги турк мактаблари тамоман ёпилди.

Андижон воқеаларидан сўнг Ўзбекистон Туркия муносабатлари.

2003 йилда Туркия Бош вазири Режеп Тайип Эрдоған Ўзбекистонга келди. Бироқ шунга қарамай икки давлат муносабатлари совуқлашишда давом этди. ХХИ аср бўсағасида Туркиянинг ички сиёсатда ўзгаришлар рўй бера бошлади.

Ўзбекистон-Туркия муносабатларида кескин пасайиш 2005 йилда содир бўлди. Ўша йили Андижонда террорчиликда айбланган шахсларга нисбатан суд ҳукми эълон қилиниши муносабати билан оммавий тартибсизликлар бўлиб ўтди. Бу воқеалар қандай яқунлангани ўзингизга маълум.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Андижон воқеаларини шафқатсизларча бостирган Каримов режимини қоралаб, Ўзбекистонга санкциялар пакетини жорий қилди. Туркия ҳам бунга қўшилди. Анқара Ўзбекистон расмийларини инсон ҳуқуқларини бузганликда айблади. Шундан кейин Туркия президентининг Ўзбекистонга режалаштирилган ташрифи барбод бўлиб, ҳарбий алоқалар узилди. Ўша йили Тошкент Туркий тилли давлатлар ҳамкорлик кенгашида иштирок этишдан бош тортди ва хавфсизлик нуқтаи назаридан Москва билан яқинлашди.

Ўша вақтда турк бизнеси Ўзбекистон бозорида биринчи навбатда тўқимачилик саноати ва банк секторида жиддий мавқега эга эди.

Туркиялик сиёсий таҳлилчи Хоқон Фиданнинг таъкидлашича, Ўзбекистон айрим масалаларда Туркияни қўллаб-қувватламаган. Булар;

Биринчи – Ислом Каримов туркийзабон давлатлар, жумладан Туркия ўртасида ҳамдўстлик типига тузилмани институционализация (муносабатларни маълум меъёрлар ва тартибда ташкил этиш) қилган.

Иккинчи – Ўзбекистон Туркиянинг 1990 йилларда Туркия ва Марказий Осиё ўртасида умумий валюта сифатида турк лираси билан умумий бозор яратиш таклифи қўллаб-қувватламаган.

Учинчи – Ўзбекистон Қорабоғ масаласида бўлгани каби (1991–1994 – йилларда Озарбайжон ва Арманистон ўртасидаги кечган Қорабоғ урушида Туркия Озарбайжонни қўллаган эди) Кипр масаласида ҳам Туркияни қўллаб-қувватламаган.

Буларнинг барчаси Ўзбекистонга ташқи сиёсатда Туркия билан яқинлашиш қийинлигини кўрсатди. Бошқа сиёсатчиларнинг фикрига кўра, Туркия ўзининг мавқеи туфайли туркий мамлакатлар орасида ўзини «Катта оға» дек тута бошлаган.

Шундай тариқа тарихи бир бўлган Ўзбекистон ва Туркия ўртасидаги дўстлик иплари узилди. Бу шуни кўрсатдикки, тарихий ва маданий алоқалар ҳар доим ҳам сиёсий муносабатларни олдиндан белгилаб беролмайди.

Икки давлатнинг ярашуви

2016 йилда Ўзбекистонда ҳокимият трансформацияси юз берди. Шавкат Мирзиёев ҳокимият тепасига келиши билан икки давлат ўртасида ҳамкорликнинг янги босқичи бошланди. 2017 йилнинг октябр ойида Шавкат Мирзиёев президент сифатида илк бор Туркияга ташриф буюрди. Ҳақиқатдан ҳам, бу ташриф Ўзбекистон-Туркия муносабатларида янги динамизм (ривожланишнинг кучли, тезкор, юқори суръатлари) шаклланди. Чунки 1999 йилдан бери икки давлат раҳбари ўртасида расмий ташрифлар тўхтаб қолган эди.

Учрашувда Туркия президенти Режеп Тайип Эрдоған Ўзбекистон халқ шоири Абдулла Ориповнинг шеъридан бир парча ўқиб, барча ўзбек миллатини

ҳаяжонлантирган эди. Шунда "биз қардош ўлка сифатида Ўзбекистоннинг ҳар томонлама ривожланишини қўллаб-қувватлаймиз", — деган эди Эрдоған жаноблари.

Шавкат Мирзиёев ҳам қардош халқларимиз фаровонлиги ва тинчлиги йўлида Ўзбекистон анъанавий дўстлик, ҳар томонлама ва узоқ муддатли ҳамкорликни барча соҳаларда ривожлантириш учун барча куч ва воситаларни сафарбар қилишга тайёр эканини таъкидлаган эди.

2018 йилнинг апрель ойида Режеп Тайип Эрдоған Тошкентга расмий ташриф билан келди. Унга саккизта вазир ва бир ярим минг нафар турк бизнес вакиллари билан иборат делегация ҳамроҳлик қилди. Шунда Шавкат Мирзиёев "Ўзбекистон ота юртингизнинг эшиклари сизлар қаби яқин қардошларимиз учун доимо очиқ. Туркия бизнинг стратегик ҳамкоримиз. Биз шерикчилигимизни янада кенгайтириш ва мустаҳкамлашдан манфаатдоримиз. Биз бирлашишимиз шарт. Орамызга қандайдир ишончсизлик ва совуқчилик тушиб қолган эди. Лекин иккимиз бир бўлиб, бу музларни эритдик ва бу муз ҳеч қачон бўлмайди", деб таъкидлаган.

Ўшанда томонлар яқин келажакда ўзаро савдо ҳажмини 5 миллиард долларга етказишни келишиб олишган. 2019 йилда Ўзбекистон Туркий тилли давлатлар ҳамкорлик кенгашига қайтди. Бундан ташқари 2020 йилда Туркия ва Ўзбекистон ўртасида ҳарбий ҳамкорлик тўғрисида шартнома имзоланди.

2022 йилнинг 29,30 март кунлари Туркия президенти Ўзбекистонга расмий ташриф билан келди. Бу сафар Режеп Тайип Эрдоған халқимизнинг севимли шоири Абдулҳамид Сулаймон Чўлпоннинг турк қардошларимиз шарафига ёзган шеъридан мисол келтириб ўтди.

Икки мамлакат ҳукуматлари, вазирлик ва идоралари даражасида кўп қиррали Ўзбекистон-Туркия ҳамкорлигини янада кенгайтиришга қаратилган 9 та ҳужжат имзоланди. Булар;

— Имтиёзли савдо тўғрисидаги битим;

— Давлат чегаралари орқали товарлар ва транспорт воситаларининг ўтиши ҳақида олдиндан ахборот алмашиш тўғрисидаги баённома;

— Меҳнат ва бандлик соҳасида ҳамкорлик тўғрисидаги англашув меморандуми;

— Суд экспертизаси соҳасида ҳамкорлик меморандуми;

— Қурилиш соҳасида англашув меморандуми;

— Соғлиқни сақлаш вазирликлари ўртасида 2022-2023 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар режаси;

— Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги билан Туркиянинг "Анадолу" агентлиги ўртасида ҳамкорлик битими.

Президент Эрдўған давлат даражасидаги учрашувларни икки йилда бир марта эмас, балки ҳар йили ўтказиш орқали ҳамкорликни янада кучайтиришни истаётганини билдирди. Бундан ташқари "Мудофаа саноатидаги имкониятларимизни сиз билан баҳам кўришга тайёримиз" – дейди Режеп Тайип Эрдоған.

Хулоса қилиб айтганда, бир вақтлар ишончсизлик сабаб Ўзбекистон-Туркия ўрасига совуқчилик тушиб қолган эди. Бугунги кунга келиб тили бир, дини бир, илдизлари бир бўлган Ўзбекистон ва Туркия муҳим стратегик шерикка айланди. Стратегик шерикликнинг маъноси шуки, томонлар ўртасида ўзаро ишонч ва қўллаб-қувватлаш юқори даражада эканлигини англатади. Албатта бугунги глобаллашув жараёнида ўзлик жуда муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон ва Туркия мана шу ўзлик асосида қалин биродарга айланди.

Фойдаланилган Интернет нашрлари рўйхати:

1. vikipediya.uz
2. xabardor.uz